

Bouře . . .

Už několik týdnů panovalo politické napětí mezi českou společností a německou menšinou, vyvolané nejdříve – zdá se – především nepřiměřeným vystupováním německých poslanců v parlamentu. Jak však už bývá naším nešťastným zvykem orientovat se v kritických situacích místo racionálně účelného řešení vyvstalých problémů na válku se symboly, vzešel odkudsi požadavek odstranit z terasy před teplickou radnicí pomník Josefa II. (argumentace zdůrazňovala germanizační důsledky panovníkových reformních opatření). Odpor německého obyvatelstva vedl úřady ke zmrazení záměru. Jenže věc vzala do svých rukou místní vojenská posádka, jejíž ženisté sochu bez dalšího rozvažování odstranili o vlastní újmě. To se stalo ve čtvrtek 11. listopadu 1920; aby však nezůstalo při jednom, osvědčili svůj radikalismus i vojáci v Chebu, kteří při nočním návratu ze sobotní vycházky (jak ty bohatýrské sobotní návraty zná každý, kdo kdy nosil uniformu!) svalili i tamní Josefův pomník.³⁵ Následovala německá odvěta na ještě ušlechtilější úrovni: nejdříve soukmenovci uřezali copy německým dívkám, které si předtím zadávaly s českými vojáky, statečně zdemolovali českou školu, napadli její žáky, ale i jiné české civilisty a troufli si provokovat i pochodující vojenskou jednotku, které však už při pondělku sobotní říznost chyběla.

V úterý 16. listopadu vyjela do Prahy deputace postižených chebských Čechů, kolem níž se krátce po poledni soustředilo shromáždění, ze kterého vzešlo živelné pouliční tažení. Poslyšme popis události v podání tehdejšího předsedy vlády Jana Černého bezprostředně po nich (či přímo ještě v jejich průběhu) před shromážděným parlamentem:³⁶ „Na uveřejněnou noticku dostavilo se dnes asi 200 osob na Václavské náměstí, kterýžto počet vzrostl během krátké doby asi na 1 500 lidí. Programem shromáždění bylo jednání o událostech chebských. Po schůzi, která trvala asi 3/4 hodiny, táhli shromáždění k německému stavovskému divadlu, kdež přes odpor stráže vnikla část přes nouzové schodiště na galerii. Mezi tím dostavil se větší počet

ruských legionářů, kteří prohlásili, že budou budovu chránit proti jakémukoliv poškození. Celkem shromáždilo se kolem budovy asi 200 ruských legionářů (. . .), vedených kapitánem neznámého jména.“ – Anebo barvitěji slovy novinové reportáže:³⁷ „Hrnoucí se masy lidu dospěly ke Stavovskému divadlu (. . .). Mezi lidem poznati množství francouzských a hlavně ruských legionářů. (. . .) Dav hlučí a k sluchu derou se hlavně výkřiky: ‚Zabrat za Teplice! Pomsta za chebskou školu!‘“

Ministerský předseda dále hovořil o násilném vniknutí davu do Německého domu na Příkopech a do redakce deníku *Prager Tagblatt*. Přislíbil, že vše bude vyšetřeno a zjednan pořádek; zároveň žádal, aby událostí nebylo zneužíváno k dalšímu stupňování vzniklého napětí.

Stejný osud jako *Tagblatt* postihl i redakci německé *Bohemia*. Byla zpustošena německá Lese- und Redehalle ve Smečkách, Turnhalle a různé německé školy, za zabrané bylo prohlášeno i Nové německé divadlo. Podivnou logikou však neunikla běsnění ani *Šaldova Tribuna*:³⁸ „Na dvůr Beaufortovy tiskárny přihrnul se odpoledne dav asi padesáti lidí a za křiku ‚Pryč se židy!‘ vtrhnul do místností ‚Tribuny‘, kde prohlásil vůdce zástupu, že list jest zabrán ve jménu českého národa a že musí nyní psát pro Čechy.“

Večer shromáždil se dav před budovou parlamentu,³⁹ „ . . . aby interpeloval ministerského předsedu pro domnělý výrok, jež učinil vůči německému poslanci dr. Kafkovi, že dá Stavovské divadlo vyklidit. Zde jistý legionář sdělil, že v parlamentě není ministerského předsedy ani žádného poslance, že však na Hradě zasedá ministerská rada svolaná presidentem Masarykem. Vyzval shromáždění, aby s obrazy [císařskými portréty, posbíranými v německých institucích a školách – pozn. autora] odebrali se na Malou Stranu k zemské správě politické, kam poté dav odtáhl.“

Druhého dne pokračovaly demonstrace před parlamentem. Jejich charakter zachycují autenticky i velmi sugestivně záznamy dvou telefonátů, jimiž vysoký parlamentní úředník podával hlášení o situaci do prezidentské kanceláře:⁴⁰

15 hod. 45' – „Parlament jest obklíčen, policie lid neudržela.

Jako deputace předpuštění do parlamentu legionáři; vyjednává s nimi poslanec Habrman. (. . .) V davu před parlamentem bylo vydáno heslo, aby vydání mu byli poslanci Baeran a poslanec dr. Lodgmann [ti oba vzbudili pobouření svými útočnými výroky na adresu demonstrujících legionářů; Baeran se ostatně o málo let později zapletl do špionážní aféry – pozn. autora]. Policie to prohrála, jízdní policie byla rozprášena a jednotliví jízdní strážníci na koních jsou honěni.“

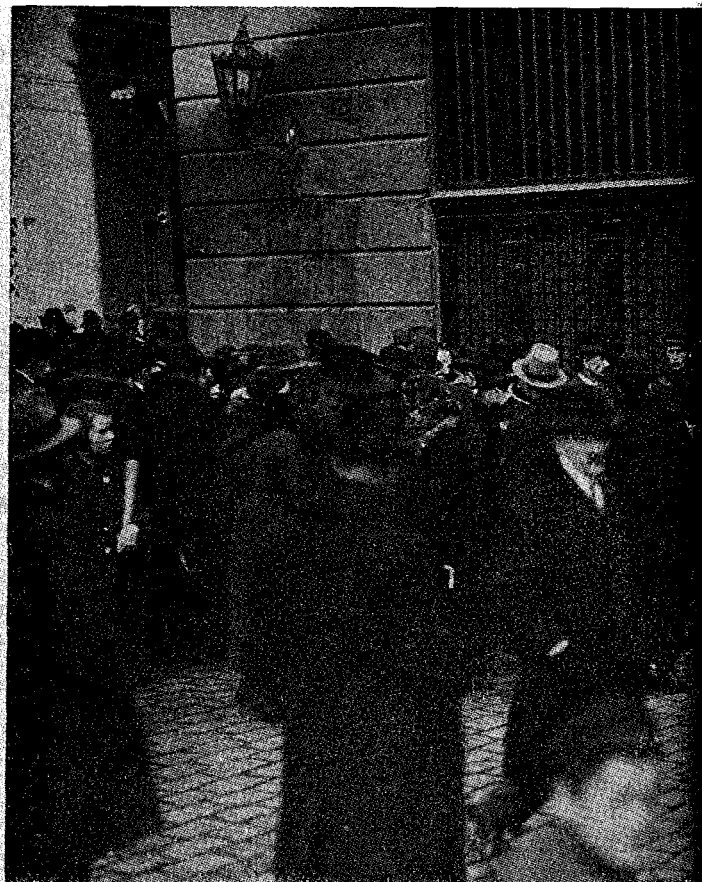
16 hod. 15' – „Legionářský plukovník Gibiš mluvil s rampy před Rudolfinem a sice v tom smyslu, že poslanec Baeran jest vyloučen na řadu schůzí, načež ovšem dav křičel, že to nic není, že jim má být vydán. Gibiš ubezpečoval, že věc mají legionáři v rukou, že jest tudíž na dobré cestě, a vyzval dav k rozchodu. Výzva zůstala úplně bez účinku. Také výzva poslance Habrmana zůstala bez účinku. – Dav obléhá sněmovnu, huláká, jinak nedopouští se však žádného násilí. – Právě teď přišlo na náměstí před sněmovnu četnictvo.“

Čeští divadelníci se samotného útoku na Stavovské divadlo nezúčastnili – i když policie vyjádřila ihned patrně důvodnou domněnku, že o věci předem věděli.⁴¹ Každopádně již nedlouho po záboru přišli do divadla zástupci sólistů Národního divadla v čele s Rudolfem Deylem, kteří vykážali německou správu z jejich kanceláří a převzali divadlo do svých rukou. „Když mne tam po druhé hodině s poledne odvolali ze zkoušky,“ píše R. Deyl ve svých vzpomínkách,⁴² „zastihl jsem neodpovědné živly, jak ničí v hledišti nábytek, a zaslechl hrozby, že bude dům zapálen. Couvnout se nedalo, ulice hrozila. Proto jsem promluvil s balikonu, že z vůle lidu berou herci divadlo pod svou ochranu, ale jsou ochotni vrátit je na každou výzvu z kompetentního místa.“ – To je výpověď přímého pamětníka; ale zdá se, že výpověď značně upravená ve smyslu toho, jak později účastníci záboru popisovali věci před soudem, projednávajícím žalobu německých divadelníků. – Přinejmenším poslední část citovaného proslovu nezapadá do situace oněch hodin a v popisované pohnuté atmosféře by patrně vzrušený dav ještě více vydráždila.

Ještě téhož večera v den záboru provedl soubor Národního divadla pod taktovkou Rudolfa Zamrzly ve Stavovském divadle „Prodanou nevěstu“ – na vstupenky, které se začaly prodávat kolem 18. hodiny: s určením pro Stavovské divadlo a datem 28. října. Ukázalo se tím zjevně (a *Lidové noviny* se toho nazítří letmo dotkly),⁴³ co předtím zůstávalo utajeno jen v interním záznamu: ⁴⁴ že se totiž zábor připravoval už na den druhého výročí převratu, a jen zásah nejvyšších politických míst uskutečnění tohoto záměru zabránil. Vývoje věci vzpomněl později režisér Vojta Novák v článku *Můj případ*.⁴⁵ Líčí tam, jak se v předvečer státního svátku dověděl, že na druhý den se chystá velká schůze členů Národního divadla, která má vyústit v zabránění Stavovského divadla pod vedením už zformovaného „záborového výboru“. Novák z přesvědčení, že věc je politicky nebezpečná a – jak v článku zdůrazňuje – jde zřejmě proti vůli prezidentově, chtěl vývoji čelit jednáním na Hradě, u ministra Beneše, a konečně u předsedy vlády. Také na schůzi 28. října vystoupil s varovným projevem, ale – jak píše – byl ukřičen. Vývoj však přece jenom zbrzdilo vyvolané jednání na Hradě, kde deputace Národního divadla, vedená intendantem Richardem Ackermannem, slíbila „zanechati nadále všech fanatických pokusů“.

Bylo tedy nepochybně míněno jako gesto k podpoře oné domluvy také ze strany prezidentovy, když Masaryk vyjádřil svůj příslib pěti miliónů na stavbu nové budovy pro Národní divadlo právě o přestávce slavnostního představení onoho kritického dne. Tím spíše ho pak musel roztrpčit listopadový zábor, přičemž ze všech informací je zřejmé, že prezident nikdy nepřijal výklad herců, že prý za listopadových bouří přišli už k hotové skutečnosti a vedení pouze snahou uchránit před násilnostmi vzácný kulturní stánek.

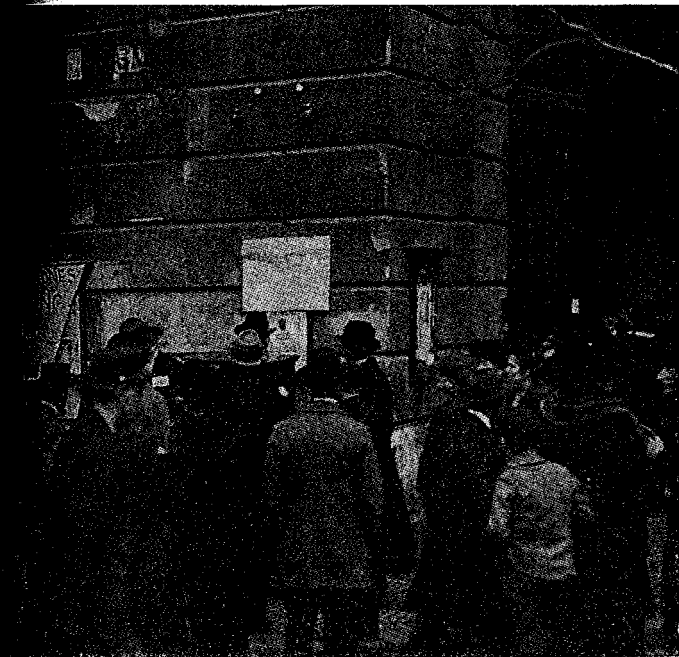
Doložit však toto Masarykovo stanovisko k záležitosti záboru průkaznými dokumenty není zcela jednoduché vzhledem ke zdrženlivosti, kterou Masaryk právě tady pečlivě dodržoval – alespoň ve veřejných vyjádřeních. Na rozdíl od jiných významných politiků nevydal Masaryk k listopadovým bouřím v Praze ani předtím v pohraničí nikdy konkrétně formulované prohlá-



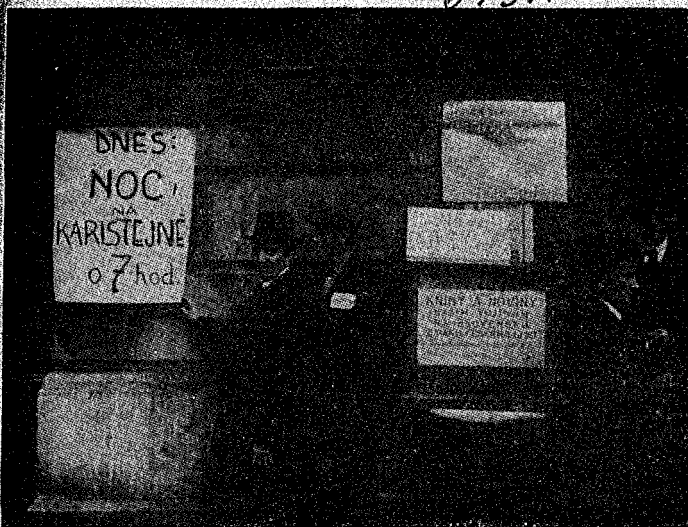
číslo 137 / XXI.
Stavovské divadlo pražské, zvané tak proto, že
vybudováno koncem stol. 18. nákladem zemských
stavů — české šlechty — přešlo konečně ve střed
dne 17. listopadu definitivně v majetek národa
českého, bytší jím pravoplatně akceptováno.
Prvním představením byla „Prodaná nevěsta“
druhým Vrchlického „Noc na Karlštejně“.

Fot. Posselt.

Snímky z časopisu Svět, zachycující situaci záboru
Stavovského divadla 17. listopadu 1920.
Dobový popisek svědčí o neznalosti historie budovy.



64311



64310

EVA VRCHLICKÁ:
PROSLOV K VRCHLICKÉHO
„NOCI NA KARLŠTEJNĚ“,
PŘEDNESENÝ
PŘI SLAVNOSTNÍM PŘEDSTAVENÍ
VE STAVOVSKÉM DIVADLE
DNE 17. LISTOPADU 1920.



Národe silný, semknutý jedinou myšlenkou,
národe křivdy trestající, vědomý svých práv,
jenž surhuješ okovy nové, buď zdrav!
Chrám přičený Tobě vítěznou sudbou
včera se rozzvučel největší českou hudbou,
dnes největší Tvůj básník vítá Tě živými slovy,
mrtvá srdce tlukou, otvírají se rovy,
zjiřřena prolitou krví Tvá síla
stíny našich mrtvých znovu oživila,
beř, pij jejich mocnou, řhavou poesii,
jeřž tony k Tobě s jeviřřtě se liřř,
pociřřuj a slyřř ji, obnařř srdce celé,
srdce k srdci přimkni, horké rozzvučelé,
ařř budeme v jedno, všichni, v jedno spjati,
to, my – jejich kněřři i naši svatí.
Vřřichni v jedno spjati, jedna pevná hráz,
vzdorující bařřta znásobených mass
zde v srdci řřech, v středu naší Prahy,
v Stavovském divadle za dobytými prahy,
jeřř jsme překročili v nejsvětěřřším hnutí
a z nichřř cownout nikdo víc nás nepřinutí.
Národe silný, vítěřřící,
semknutý v jedno, křivdy trestající,
po ústřřcích a po strastech
věřř, řře jsi doma v těchto zdech,
které napojily tony Smetanovy,
které dnes promluví Vrchlického slovy;
v těch nesmí již zaznít řřeřř cizí,
jen řřeské slovo řřisté a ryzí,
jímřř zaplanou v záři věty obě:
Umění vlasti – Národ sobě!

šení. – Pro tento postoj je příznačné, že v rozhovoru s redaktorem *Prager Tagblattu* o časových otázkách, který se uskutečnil zhruba dva týdny po nepokojích,⁴⁶ nepadla o této zajisté aktuálně se vřítající otázce ani zmínka.

Potvrzena ani vyvrácena nebyla zpráva, převzatá z německého deníku *Bohemia*,⁴⁷ podle níž údajně „ . . . prezident vyzval ministerského předsedu, aby se postaral o to, aby Stavovské divadlo bylo co nejdříve Němcům vráceno. Ministerský předseda Černý uložil prý pražskému policejnímu prezidentovi Biener-tovi, aby zařídil nutná opatření v tom směru. Policejní prezident prý prohlásil, že se obává, že by při vyklizení Stavovského divadla mohlo dojít k nepokojům, za něž nemůže převzít zodpovědnost, a podal demisi. Demise jeho přijata nebyla.“

Závěry z roztroušených nebo i nepřímých zpráv jsou však zcela zřetelné. Snad nejurčitěji hovoří rozkaz, který dal prezident ještě v podvečer 16. listopadu telefonicky tlumočit prostřednictvím kancléře Šámala tehdejšímu ministru národní obrany generálu Husákovi: ⁴⁸ „Pan prezident Vás žádá, abyste si dal ihned k sobě povolati dr. Girsu, generály Čečka a Syrového a případně i jiné vyšší legionářské důstojníky; vyzvete je, aby se vydali ihned mezi legionáře a napravili jim hlavu. Ať jim řeknou, že takovýmto jednáním rozruší stát a přivedou ho tam, kde jsme byli před 300 roky. – Pan prezident klade na intervenci shora jmenovaných velikou váhu.“ – Na adresu legionářů se krátce nato vyjádřil Masaryk ještě jednou – v reakci na telegram z valného sjezdu Družiny legionářů. Prezidentská vojenská kancelář tehdy ukončila vzkazovanou odpověď slovy:⁴⁹ „Pan prezident si přeje od legionářů aktivních, aby především přispívali k vybudování zdatné armády; od legionářů demobilisovaných (. . .), aby byli vzorem pravého demokratického úsilí a oporou pevného řádu a zákonnosti.“ Smysl té věty (dva dny po pražských událostech) je jasný. Demonstrací se totiž zúčastnilo mnoho právě těch legionářů, kteří sice již opustili vojenskou službu, ale (na což se i kriticky poukazovalo) dosud nosili uniformu – a je zjevné, jak ošemetně mohla při pohnutých událostech působit právě tato síla.

Pokud jde o vlastní oblast divadelní, mířilo k podstatě praž-

ského záboru vyjádření, které přinesla zpráva o Masarykově návštěvě v Brně krátce po pražských událostech. Tam byl prezident mj. informován o tísnivé situaci tamního českého divadelnictví – jmenovitě v městském divadle se střídavým česko-německým provozem – a jeho stanovisko zachytila zpráva citací:⁵⁰ „Němci mají smlouvu ještě na dvě léta, které násilím porušit není možno, poněvadž jsme kulturní národ a žádní cikáni. Jest možno jednat, aby za náhradu postoupili nám ony dva dny v Městském divadle.“

Roztrpčení nad zábořem a způsobem jeho provedení vedlo Masaryka i k tomu, aby pozastavil realizaci svého slibu, že totiž podpoří pěti milióny korun stavbu druhé budovy Národního divadla. V tom smyslu dal příkaz své kanceláři 12. prosince 1920,⁵¹ a o deset dní později tlumočil kancléř Šámal prezidentovo stanovisko intendantu Ackermannovi slovy: „Když se budova dostane bezpodmínečně bývalým majitelům a ti budou uspokojeni (co se týče škody za zameškané dny a event. poškození nábytku), splní pan president to, co slíbil.“ Zároveň však dr. Šámal zdůraznil, že věc musí vyřešit zemský správní výbor samostatně: „... jméno páně presidentovo nesmí býti zatahováno do jednání.“⁵² Obdobná odpověď se pak opakovala několikrát i v následujících měsících, kdykoliv byla otázka slíbené podpory oživena; a zcela shodně s prosincovým telefonátem zní i Šamálov dopis R. Ackermannovi z 27. června 1921:⁵³

„Pan posl. Habrman přinesl nám laskavě z Capri [kde trávil Masaryk léto – pozn. autora] kurýrní poštu, v níž nalézalo se také rozhodnutí páně presidentovo o jeho případném příspěvku ke stavbě druhého českého divadla v Praze. Rozhodnutí to, jak důvěrně sděluji, zní: ‚Trvám na tom, co jsem řekl. Peníze dám jen, docílí-li se slušná dohoda s Němci o Stavovském divadle.‘ To je širší pojem tedy, než jen vrácení Stavovského divadla Němcům. Vrácení bylo by pouze nejlacinější způsob té dohody. – Pan president kladl váhu na to, aby tedy dohoda byla slušná a – jak se vyjádřil – aby Němci byli uspokojeni a více nepřicházeli v té věci s výčitkami. Račte, prosím, pro další postup v této věci vzít výrok páně presidentův na vědomí.“ – A na závěr opět opakované důrazné upozornění: „Sdělení jest však zcela důvěrné.“

Ve svědectvích pamětníků nacházíme o Masarykovu postoji k záboru Stavovského divadla vždy jen krátké zmínky či nářky – ale jejich smysl je vždy shodný. K takovým svědectvím patří již prve citovaná vzpomínka Vojty Nováka.⁵⁴ Také O. Fischer, když nedlouho po záboru rozebíral listopadové události a rekapituloval předchozí vývoj, připomněl,⁵⁵ že v usilování o budovu Stavovského divadla „ . . . jsme si nikterak netajili, že náš návrh ocitá se v rozporu s vůlí a názory samotného presidenta.“ Scénograf J. M. Gottlieb pak ve své memoárové knize napsal:⁵⁶ „Teprve čas opravdu ukázal, jaké následky přineslo naše ‚svévolné‘ zabránění Stavovského divadla. T. G. Masaryk se s akcí nesmířil a na protest proti tomu nikdy do divadla nevstoupil . . .“

Po záboru Stavovského divadla však nadlouho hluboce ochladl i Masarykův vztah k celému Národnímu divadlu. Snahy divadelníků o opětovné získání prezidentovy přízně vyznívaly dlouho naprázdno. Když se na jaře 1922 začala rýsovat vyhlídka na oboustranně přijatelnou dohodu s německými činiteli, vyslovil intendant Ackermann při jednání na Hradě skromně formulovanou naději,⁵⁷ „ . . . že nyní, kdy otázka Stavovského divadla bude vyřešena, pan president snad opětně navštíví Národní divadlo, za což by prosil.“ Ale teprve počátkem roku 1925 čteme v novinách stručnou zprávu,⁵⁸ že Masaryk navštívil představení Fidelia v Národním divadle, kde „ . . . déle než rok nebyl“.

Vytrvale roztrpčen zůstal Masaryk vůči přímým účastníkům záboru. Ti ovšem hledali cestu k usmíření, a koncem roku 1921 požádali v té věci o zprostředkování tehdejšího ministra obchodu Ladislava Nováka.⁵⁹ Ten jejich prosbě vyhověl a při nejbližším jednání s kancléřem Šámalem vznesl dotaz, „ . . . zdali by nebylo možno nějakým způsobem dosíci, aby pan president hercům jejich součinnost při zabírání Stavovského divadla prominul; že by snad bylo možno, aby je přijal v audienci a při této příležitosti jim za jejich poklesek řádně domluvil.“ Ale Šámal poznamenává:⁶⁰ „Upozornil jsem pana ministra Nováka, že velmi pochybuji, že by pan president na toto řešení přistoupil.“

To byl názor, podložený zřejmě dobrou znalostí Masarykova stanoviska, protože nedlouho nato, když proskočila pověst o chystané provokaci ve Stavovském divadle k vyvolání paniky po výkřiku o údajném požáru budovy, telefonoval z Lán Masarykův osobní tajemník dr. Kučera:⁶¹ „Hlásil jsem panu prezidentovi včerejší telefonické sdělení pana kancléře ohledně Stavovského divadla. Pan prezident řekl: ‚Pan kancléř ať promluví s Bienertem, aby dali pozor jmenovitě na ty, kteří dělali to zabráni Stavovského divadla a v nejhorším případě ať policie použije stříkačky.‘“

Ale ještě v listopadu téhož roku přichází na Hrad člen Národního divadla Jaroslav Hurt s postěžováním: „Byl jsem u pana presidenta nařčen, že jsem osnoval zabránění Stavovského divadla. Vysvětluji si tímto nařčením, že nedostalo se mně pozvání k panu prezidentovi na čaj a že také byl jsem škrtnut z pozvánek na zvacích listinách diplomatů. – Podotýkám k tomu, že divadlo bylo již obsazeno lidem, který tam trhal potahy atd., když mně telefonovali, abych tam přišel. Když jsem tam přišel, prohlásil vůči mně pan přisedící Ackermann v přítomnosti paní Suchánkové a sekčního šéfa doktora Šafařoviče: ‚Ne, abyste odtud odcházel.‘ Z toho jest vidno, že nijaké viny nenešu.“ A tehdy mohl dr. Šámal odpovědět:⁶² „Upozornil jsem pana Hurta, že pan prezident považuje od té doby, co vláda prohlásila zásadně, že se divadlo Němcům vrátí, věc tuto za vyřízení, a že dle mého vědomí nebylo nařízeno, aby jeho jméno ze seznamu hostů na čaj bylo škrtnuto. To by odporovalo zásadám páně prezidentovým, který velmi dobře dovede odlišovati otázku věcnou od osobní.“

Můžeme tedy postoj T. G. Masaryka ve věci Stavovského divadla a jeho záboru shrnout: Prezident pozoroval usilování českých divadelníků o získání Stavovského divadla od začátku s jasrým vědomím, že jde o velmi ošemetnou otázku politickou. Předvídal zejména důsledky, které by mělo jakékoliv jednostranné opatření z české strany pro snahy o konstruktivní uspořádání složité národnostní situace v mladé republice. Násilný zábor a bouřlivé okolnosti, za nichž k němu došlo, byly proto nejenom v rozporu s jeho morálně zásadovým stanovis-

kem, ale křížily i jeho politickou koncepci. Odsuzoval je a vynakládal soustavně svůj vliv k pozitivnímu urovnání konfliktu. Otevřené veřejné vystoupení však při svém pojmání prezidentské funkce nepovažoval za vhodné a to, co vzkázal legionářskému sjezdu nebo jak odpověděl brněnským divadelníkům⁶³ – to už zřejmě znamenalo krajní mez, po níž byl Masaryk ochoten v dané věci jít ve veřejném projevu.

* * *

Taková rezervovanost byla ovšem výsadní možností prezidenta. „Polem pracující“ politikové před veřejností mlčet nemohli – a nemlčeli. Pražské události z 16. listopadu 1920 byly přitom takové povahy, že všechny zodpovědně uvažující politické síly je rozhodně odsoudily. Hned nazítří přinesly deníky⁶⁴ společné prohlášení českých stran, podepsané Karlem Kramářem (národní demokracie), Antonínem Švehlou (republikánská strana), Václavem Jaroslavem Klofáčem (socialistická strana) a Františkem Šabatou (lidová strana) s textem:

„Události poslední doby ve zněmčených českých krajích pobouřily všechnu českou veřejnost. Neúcta k zákonům republiky, násilí na českých školách, na českých dětech nemohla nechat klidným žádného z nás. A my všichni máme pevnou vůli žádati na vládě, aby celou váhou státní autority hájila český ráz našeho státu a aby všude, v každém místě naší republiky zjednala právo a ochranu každému příslušníku národa, který si s takovými oběťmi vybojoval svou svobodu a samostatnost. Ale zrovna tak chceme, aby ve státě našem všude zachován byl klid a pořádek, přední podmínka pro tvořivou práci, jíž bychom zahojili těžké rány, které našemu hospodářskému životu zasadila světová válka. (. . .) S největší rozhodností se však musíme vysloviti proti každému násilí proti občanům jiné národnosti i každému zasahování do pravomoci parlamentu a vlády. Jsme národem státním a stát musí míti síly dost, aby zjednal průchod našemu právu a důstojnosti našeho národa, ale zrovna tak, aby zjednal všechna občanská práva, zabezpečil klid a bezpečnost příslušníků druhých národů naší republiky.“

Od událostí se distancoval Svaz čs. studentstva,⁶⁵ a ob-

dobně časopis *Československý legionář* prohlásil ve vydání z 20. listopadu:⁶⁶ „My v tomto legionářském časopise hořce litujeme, že mezi výtržníky 16. a 17. listopadu byli také legionáři. Tak se revoluce nedělá!“

Ačkoliv předseda republikánské strany Švehla byl jedním ze signatářů prve citovaného rozhodného prohlášení, ústřední deník republikánů *Venkov* se k věci vyjadřoval poněkud dvojacce.⁶⁷ Naproti tomu důrazně kritické byly projevy sociálně demokratické strany, která přitom snad nejvýrazněji formulovala vlastní politicky programové stanovisko – fakticky ještě před skutečným propuknutím pražských bouří, když její poslanec Alois Kříž posuzoval události v Teplicích a Chebu:⁶⁸ „Případ teplický a chebský jsou symptomy vzpoury československých vojáků proti Československé republice a musí býti přísně nejen vyšetřeny, ale také přísně potrestány. Musí zde býti dán výstražný příklad vojákům, že oni nejsou zde a nesmí být vládnoucí mocí v republice. (. . .) V naší republice v národnostních sporech nesmí rozhodovati hrubá moc uniformovaných mass. Tak se národnostní problém nevyřeší. Z toho vzniká nebezpečí, že jednoho krásného dne máme u nás vojenskou diktaturu, která mohla by se obrátit jednou také proti dělnictvu a proti republice.“

Souběžně s prohlášením čtyř politických stran vydala sociální demokracie vlastní dokument, adresovaný *Dělnictvu Velké Prahy*.⁶⁹ Psalo se tam: „Odpověď“, kterou dala včera nacionální Praha na události v Teplicích a Chebu a na přepjatý postup německo-nacionálních poslanců v Národním shromáždění, není důstojnou hlavního místa svobodného národa. Rány, jež včera nacionální mládež chtěla zasaditi Němcům, dopadají na Československou republiku. (. . .) Národní shromáždění má vyříditi řadu záležitostí, jež se dotýkají životních zájmů pracujícího lidu. Podaří-li se odpůrcům lidu rozdmychatí nacionální vášně a bouře, je ohrožen zákon o nouzové výpomoci státních zaměstnanců, zákon o starobním a invalidním pojišťování a parlament nebude schopen, aby se zabýval otázkami socialisace. Vyslovujeme podezření, že skrytí původcové nacionálních štvanic na německé i české straně docela vědomě provádí svůj plán, aby připravili půdu reakční, protilidové vládě. (. . .) V naší

republiky musí být chráněno právo každého občana, ať je českého či německého původu, jinak není svobodná a demokratická republika možná. – Podepsané korporace strany užijí všech prostředků, aby otázky pracujícího lidu nebyly nacionálním přepínáním s obou stran zatlačeny do pozadí.“

Také v parlamentní rozpravě po projevu ministerského předsedy Jana Černého to byl sociálně demokratický senátor František Soukup, který se (stejně jako V. J. Klofáč) vyslovil pro pozitivně konstruktivní řešení národnostních problémů a vraceje se k počátkům rozbrojů, vytkl vládě neprozíravost při prvotním rozhodnutí odstranit teplický pomník.⁷⁰ – Naproti tomu⁷¹ „ . . . na stanovisko nacionálních násilníků, kteří Stavovské divadlo prostě zabrali právem ulice, postavili se nyní také komunisté. V nedělním *Rudém právu* velebí Arnošt Dvořák zadržání divadla a shledává pro tento násilný skutek na německé menšině pražské důvody umělecké. Aby věc ještě jako okrášlil, slibuje, že v tomto divadle budou levné ceny, aby do něho mohl chodit lid, a že bude věnováno socialistickému umění. To je ovšem všechno klam a mam. Ve Stavovském divadle jsou a budou ceny míst, které dělník platit nemůže, a socialistického na něm bude právě tolik, jako bylo na způsobu, kterým toto divadlo přešlo do českých rukou.“

Mezi divadelními literáty pak oproti již vzpomenutému Hilbertovi i vzrušeně bojovnému Vodákovi znovu imponuje zásadově věcně, k podstatě problému kriticky směřující stanovisko Fischerovo:⁷² „Řečeno zcela jasně: dne 16. listopadu byla odčiněna stará křivda; forma tohoto řešení pohříchu nebyla správná a je s to, aby do radosti nad získáním nové české scény nakapala trpkých kapek. (. . .) Důvod k rozladění tkví v tom, že naše politika nenalezla dostatečných a včasných prostředků, aby tužbám českého herectva a divadelnictví vyšla vstříc a aby nouzovou či přímou akcí učinila předem zbytečnou.“ S trpkostí tu Fischer připomíná, jak liknavě naložil parlamentní výbor s podnětem sólistů Národního divadla na jaře 1919: „ . . . čeští socialisté, jediní ze všech, podnikli v Národním shromáždění určité kroky, které ovšem také nevedly k cíli.“ V protikladu k tomu bylo pak „ . . . překvapením z brusu novým a nad míru trapným,

když se letos v dubnu [tj. 1920 – pozn. autora] ze Stavovského divadla stalo – heslo volební agitace.“

Obdobně – s detailnějším přihlédnutím k legální stránce věci – se vyjádřil Fischerův jmenovec, právní odborník dr. Josef Fischer v úvaze *Přímá akce nebo právní řád?*:⁷³ „Objektivně věci vypadají tak, že zabrání Stavovského divadla po stránce meritorní má své oprávnění v tom, že Němcům jedno veliké divadlo fakticky stačí; po stránce formální a právní je stejně nemožné jako ostatní akce a jako nedávné zabrání Lidového domu. Je to společná vina všech českých stran, že převedení nebylo provedeno dříve a legálně, že se musí dodatečně hledat právní forma, aby se předešlo tomu, že země by prohrála proces proti Theaterverein. (. . .) Co se jinak stalo, může hájiti jen stoupenec přímé akce.“